

بازتاب فضایل اخلاقی در کتیبه‌های مدرسه دارالفنون

داریوش ذوالفقاری^۱

چکیده

مدرسه دارالفنون شامل ۳۱ کتیبه است که از میان آن‌ها، ۲۷ کتیبه حاوی متون آیات قرآنی، اشعار و کلمات قصار با محتوای اخلاقی هستند. این کتیبه‌ها علاوه بر نقش تزئینی، وظیفه پیام‌رسانی داشته‌اند و هدف سازندگان، انتقال مفاهیم اخلاقی به مخاطبان از طریق قرار دادن این متون در معرض دید مستمر بوده است تا به تدریج در ذهن‌ها حک شده، مورد تأمل قرار گیرد و در عمل به کار بسته شود. این مقاله به تحلیل متون کتیبه‌های دارالفنون از منظر فضایل اخلاقی می‌پردازد. روش کار شامل مطالعات میدانی برای مستندنگاری و عکسبرداری از کتیبه‌ها و سپس تحلیل محتوای آن‌ها بر اساس مطالعات کتابخانه‌ای است. مبنای تحلیل، اصول اخلاقی برگرفته از منابع اسلامی شامل قرآن کریم، سنت نبوی و کتب اخلاقی است. در این پژوهش، چهار فضیلت اخلاقی اصلی یعنی عفت، شجاعت، حکمت و عدالت به عنوان چارچوب مفهومی مورد استفاده قرار گرفته‌اند. همچنین، مشخصات ظاهری کتیبه‌ها و منابع آن‌ها بیان شده و جایگاه هر کتیبه در یکی از این چهار دسته اخلاقی مورد بررسی قرار گرفته است.

این مقاله تلاش دارد تا نقش کتیبه‌ها را در تقویت ارزش‌های اخلاقی و تأثیر آن‌ها بر فرهنگ عمومی مخاطبان روشن سازد.

کلمات کلیدی: کتیبه، فضایل اخلاقی، مدرسه دارالفنون

۱-مقدمه

^۱ عضو هیئت علمی پژوهشگاه میراث فرهنگی و گردشگری. d.zolfaghari1185@richt.ir. ۰۹۱۲۸۵۰۴۶۲۱

مدرسه دارالفنون یکی از اقدامات بنیادی امیرکبیر در دوران صدارت او است. سنگ بنای این مدرسه در سال ۱۲۶۶ قمری در ابتدای خیابان ناصریه (ناصر خسروی کنونی) نهاده شد. این مدرسه به دستور ناصرالدین شاه قاجار، روز یکشنبه ۵ ربیع الاول سال ۱۲۶۸ قمری، سیزده روز پیش از کشته شدن بنیان‌گذار آن، افتتاح شد و فعالیت خود را آغاز کرد.

در اوایل سال ۱۳۰۸ شمسی، هم‌زمان با وزارت قره‌گوزلو، این مدرسه توسط نیکلای مارکف، معمار روسی، تجدید بنا شد و عمارت جدید در روز سه‌شنبه، سوم مهرماه ۱۳۱۳، مورد بهره‌برداری قرار گرفت (وزیری، ۱۳۸۳: ۱۱-۱۲). تمامی کتیبه‌های مدرسه دارالفنون در بازه زمانی تجدید بنای آن (۱۳۰۸-۱۳۱۳) طراحی و اجرا شده‌اند.

۱-۱ مسئله پژوهش

فضایل اخلاقی در کتاب‌های اخلاقی به تفصیل تبیین شده‌اند. اخلاق‌نویسان ما معمولاً بر مبنای فلسفه اخلاقی که فیلسوفان بزرگ یونان، به‌ویژه ارسطو، در کتاب‌هایی مانند اخلاق نیکوماخوس (ارسطو، ۱۳۹۰) مطرح کرده‌اند، این فضایل را شرح داده‌اند.

در انسان سه نیروی مهم وجود دارد: عقل، غضب و شهوت. فیلسوفان معتقدند که به تعادل رساندن این نیروها موجب ایجاد ملکه‌های فضایل اخلاقی در انسان می‌شود. حاصل تعادل عقل، حکمت است؛ تعادل غضب، شجاعت را در انسان نهادینه می‌کند؛ و تعادل شهوت، عفت را به‌عنوان ملکه‌ای اخلاقی در شخصیت فرد نمایان می‌سازد. اگر این سه نیرو به‌طور هم‌زمان به تعادل برسند، عدالت که والاترین فضیلت اخلاقی است، تحقق می‌یابد.

مسئله‌ای که در این پژوهش، با روش‌های میدانی و کتابخانه‌ای بررسی شده، این است که آیا متون کتیبه‌های مدرسه دارالفنون به این فضایل اشاره دارند یا خیر.

۲-۱ پیشینه

درباره کتیبه‌های دارالفنون پژوهش‌های دیگری هم انجام شده است از جمله مقاله نگارنده با عنوان پژوهشی در کتیبه‌های دارالفنون که بیشتر به مستندنگاری آنها پرداخته است. (جمعی از پژوهشگران، ۱۳۸۵: ۷۳-۱۱۲)

سعید وزیری در کتاب آشنایی با دارالفنون گوشه چشمی به کتیبه‌های آن داشته است. (وزیری، ۱۳۸۳: ۱۶-۱۸) ولی پژوهشی که به صورت اختصاصی به بررسی فضایل اخلاقی در متن این کتیبه‌ها پرداخته باشد تا آنجا که نگارنده بررسی کرده تاکنون انجام نشده است.

۳-۱ روش‌شناسی

این پژوهش با مطالعات میدانی و کتابخانه‌ای و به شیوه توصیفی و تحلیلی انجام شده است. متن هر کتیبه در کنار عکس آن نوشته شده، در مورد مشخصات ظاهری کتیبه و مأخذ متن مطالب مختصری بیان گردیده و پس از آن در مورد اینکه متن کتیبه، ذیل کدام یک از فضایل چهارگانه عفت، شجاعت، حکمت و عدالت قرار می‌گیرد بحث شده است.

۲- بحث درباره یافته‌ها

۱-۲ انتخاب‌کننده و پیشنهاددهنده متن کتیبه‌ها

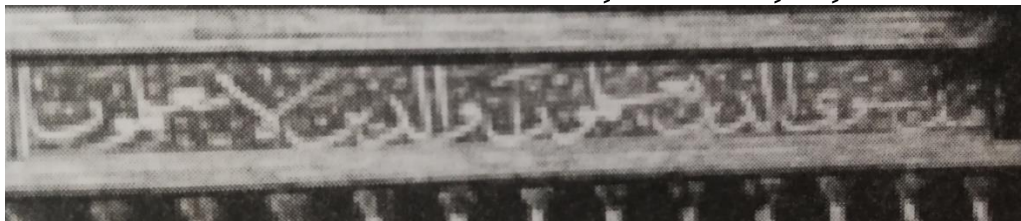
به احتمال بسیار زیاد کتیبه‌های دارالفنون به دستور و به انتخاب وزیر معارف وقت (۱۳۱۳ ه.ش) علی‌اصغر حکمت، ایجاد شده‌اند؛ برای اطمینان از این موضوع، منابع تاریخی درباره تأسیس و تکمیل مدرسه دارالفنون بررسی شد. در این منابع اطلاعاتی درباره کتیبه‌های ساختمان و نویسندگان یا کاتبان آن ذکر نشده است. آثار و فعالیت‌های علی‌اصغر حکمت به خصوص یادداشت‌های روزانه او (حکمت،

(۱۳۷۹) بازبینی شد در این کتاب هم سرنخی به دست نیامد. در آرشیوهای ملی ایران، اسناد مرتبط با ساخت و مرمت دارالفنون را جستجو کردیم، نام علی اصغر حکمت یا افرادی که در تهیه کتیبه‌ها نقش داشته‌اند، به چشم نیامد. (پرونده‌های مرتبط با دارالفنون، موجود در خزانه سازمان اسناد ملی ایران؛ برای ملاحظه عناوین و شمارگان این اسناد ر.ک ذوالفقاری، ۱۳۸۵: ۷۵) در مطالعات میدانی و بازبینی کتیبه‌ها از نزدیک هم نام کاتب یا پیشنهاددهنده ملاحظه نشد. ولی از آنجا که علی اصغر حکمت در دوره پهلوی نقش مهمی در فرهنگ و آموزش داشته و کتیبه‌نویسی در مدارس و بناهای فرهنگی از جمله فعالیت‌های او بوده است حدس ما به حقیقت نزدیک است. از طرفی مقایسه متن کتیبه‌ها و سبک نگارش آنها با دیگر آثار مرتبط با علی اصغر حکمت به خصوص کتیبه‌های حافظیه که به انتخاب و دستور او ایجاد شده‌اند این حدس را تقویت می‌کند. درباره ایجاد کتیبه‌های حافظیه، علی اصغر حکمت در یکی از حاشیه‌های ترجمه‌اش بر تاریخ ادبی ایران از ادوارد براون، نوشته که خود، اشعار متن کتیبه‌ها را از دیوان خواجه انتخاب کرده و امیرالکتاب کردستانی خوشنویس معروف را برای نگاشتن آنها برگزیده است. (ادوارد براون، ۱۳۳۹: ۴۱۳) ادبیات، شیوه نگارش و حتی سبک خوشنویسی و شباهتی که بین کتیبه‌های این دو بنا هست نیز گویای سرنخ‌هایی در این مورد است.

۲-۲- فضایل اخلاقی مطرح شده در متن کتیبه‌ها

علم و عمل صالح در متن کتیبه‌ها بال در بال هم در پروازند؛ همان قدر که در آنها به علم اهمیت داده شده اهمیت عمل نیز مطرح است: کردار نباید از گفتار بیشتر باشد، صبر است که به ظفر منتهی می‌شود. اگر بدی را برای خود نمی‌پسندیم نباید به دیگران بدی کنیم. از محنت دیگران نباید بی‌غم بود. اندیشه قبل از گفتار قرار دارد و نباید حتی مورچه‌ای را بیزاریم. از گناه باید دور باشیم و بدانیم که ستون خرد بردباری است. اگر هنر نداشته باشیم گوهرمان خوار و بی‌ارزش است. یک لحظه نباید از آموختن باز ماند. نیرومند باید باشیم. کار امروز را نباید به فردا انداخت. مشورت و بهره‌گیری از عقل دیگران باید سرلوحه کارهایمان باشد و از مکافات اعمال نباید غافل شد. همواره باید در تلاش باشیم تا به آبادانی برسیم و بدانیم که توانایی در دانایی است. به دنبال هر چیز که باشیم همان هستیم و هر کس که این حکمت‌های عملی و نظری را با هم داشته باشد به خیر فراوان می‌رسد. هم اکنون برای بیان و توضیح موضوع، تمامی کتیبه‌ها را به ترتیب با عکشان نقل می‌کنیم:

۲-۲-۱ کتیبه نخست: هَلْ يَسْتَوِي الَّذِينَ يَعْلَمُونَ وَالَّذِينَ لَا يَعْلَمُونَ (عکس ۱)

عکس ۱ (ذوالفقاری، ۱۳۸۵: ۸۰)

این کتیبه در پیشانی دیوار ضلع شمالی حیاط مدرسه در ابعاد ۲۸۰ در ۳۰ سانتی‌متر با خط ثلث نصب شده است. متن آن بخشی از آیه ۹ سوره زمر است. در این کتیبه فضیلت دانایی مطرح شده است. متن کتیبه در قالب پرسشی بلاغی مطرح شده و مخاطب را به خود می‌آورد و درمی‌یابد که دانستن از ندانستن بهتر است.

متن این کتیبه در ذیل فضیلت حکمت قرار می‌گیرد؛ و هر چند حکمت نظری را شامل می‌شود ولی خواننده با مراجعه به تمامی آیه درمی‌یابد که در آن از حکمت عملی هم سخن به میان آمده است:

أَمِنْ هُوَ قَانَتْ أَنَاءَ اللَّيْلِ سَاجِدًا وَقَائِمًا يَحْذَرُ الْآخِرَةَ وَيَرْجُو رَحْمَةَ رَبِّهِ قُلْ هَلْ يَسْتَوِي الَّذِينَ يَعْلَمُونَ وَالَّذِينَ لَا يَعْلَمُونَ إِنَّمَا يَتَذَكَّرُ أُولُو الْأَلْبَابِ: آیا آن کس که در همه ساعات شب به عبادت پرداخته، یا در سجود است یا در قیام، و از آخرت بیمناک است و به رحمت پروردگارش امیدوار است، با آن که چنین نیست یکسان است؟ بگو: آیا آنهایی که می‌دانند با آنهایی که نمی‌دانند برابرنند؟ تنها خردمندان پند می‌پذیرند. (زمر، ۹)

۲-۲-۲ کتیبه دوم: وَمَنْ يُؤْتَ الْحِكْمَةَ فَقَدْ أُوتِيَ خَيْرًا كَثِيرًا (عکس ۲)

عکس ۲ (نگارنده)

این کتیبه در پیشانی دیوار ضلع جنوبی حیاط مدرسه به ابعاد ۲۸۰ در ۳۰ سانتی متر با خط ثلث نصب شده است. متن آن بخشی از آیه ۲۹۹ سوره بقره است. پیشنهاددهنده متن کتیبه‌ها با دقت و درایت در انتخاب این آیه مابقی کتیبه‌ها را که همه از متون ادبی هستند در ذیل موضوع همین آیه که حکمت است قرار داده است. بنابراین به وضوح مشخص است که این کتیبه ذیل فضیلت اخلاقی حکمت قرار دارد. در پانوشت همین آیه می‌خوانیم که «امام فخر رازی بیش از همه مفسران قدیم به شرح معنای حکمت اعتنا دارد و حکمت را به دو بخش نظری و عملی تقسیم می‌کند و در تفسیر کبیر خود نمونه‌ها و مثال‌های فراوانی از قرآن کریم برای این دو بخش ذکر می‌کند.» (خرمشاهی، ۱۳۷۴: ذیل آیه ۲۹۹، بقره)

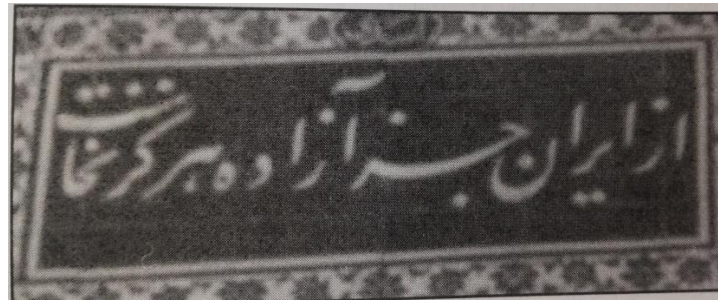
۲-۲-۳ کتیبه سوم: ز کردار گفتار بر مگذران (عکس ۳)

عکس ۳ (نگارنده)

این کتیبه در پیشانی دیوار جبهه غربی به ابعاد ۱۰۰ در ۴۵ سانتی متر نصب شده است. این بیت از ابیات اندرزی اسدی طوسی است: ز کردار گفتار بر مگذران/مجو آنچه دانش نداری بدان (فروزانفر، ۱۳۵۰: ۴۵۶) مضمون این کتیبه ذیل فضیلت اخلاقی حکمت عملی قرار می‌گیرد و همان است که شیخ اجل هم با مضمون‌سازی دیگری آن را اینگونه بیان کرده است: سعدیا گرچه سخندان و مصالح گویی/به عمل کار برآید به سخندانی نیست (سعدی، ۱۳۸۵: ۹۴۷)

۲-۲-۴ کتیبه چهارم: از ایران جز آزاده هرگز نخواست (عکس ۴)

عکس ۴ (ذوالفقاری، ۱۳۸۵: ۸۳)

این کتیبه در پیشانی دیوار جبهه شرقی به ابعاد ۱۰۰ در ۴۵ سانتی متر نصب شده است. این بیت هم از اسدی طوسی است: از ایران جر آزاده هرگز نخاست / خرید از شما بنده هر کس که خواست (همان: ۴۸۱) مضمون کتیبه تشویق به آزادگی است و آزادگی رهایی از بند نفس اماره است و در ذیل حکمت عملی قرار می گیرد.

۲-۲-۵ کتیبه پنجم: هر چیز که در جستن آنی (عکس ۵)

عکس ۵ (نگارنده)

این کتیبه در پیشانی دیوار جبهه غربی به ابعاد ۱۰۰ در ۴۵ سانتی متر نصب شده است. مصرعی است از رباعی افضل الدین کاشانی:

تا در طلب گوهر کانی کانی / تا زنده به وصل جاودانی جانی

فی الجمله حدیث مطلق از من بشنو / هر چیز که در جستن آنی آنی (مرقی کاشانی، بی تا: ۲۰۰) همچنین درباره این رباعی و ساخت های دیگر آن ر.ک میرافضلی، سید علی در <https://telegram.me/xatt4> ذیل عنوان «هر چیز که در جستن آنی آنی (یک حکمت کهن پارسی)

متن این کتیبه از حکمت های نظری مهم و مشهوری است که در متون نظم و نثر به آن اشارات فراوانی شده است؛ سلطان ولد، این حکمت را در معارف خود با چند تمثیل بیان کرده است. او می نویسد «در آدمی دو صفت هست: آسمانی و زمینی، هر صفت که بر او آن غالب باشد، او را بدان خوانند و آن مغلوب را که در اوست چون اندک است و ضعیف آن را اعتباری ننهند و به حساب نیارند.» (سلطان ولد، ۱۳۶۷: ۱۵۲-۱۵۱) آنگاه در ادامه برای بیان مطلب خود تمثیل زیبایی آورده است: گرگی و آهوایی با هم جفت شدند و از ایشان بچه ای پیدا شد. از مفتی یی پرسیدند که این را گرگ گیریم یا آهو؟ اگر گرگش گیریم گوشتش مردار و حرام باشد و اگر آهویش گیریم حلال باشد. در تردد مانده ایم که این را از کدام گیریم، نامش چه نهیم؟ مفتی حاذق چنین فتوی داد که حکم مطلق نیست مفصل است، دسته گیاه و استخوان ها پیش این بچه نهید، اگر میل به استخوان کند، گرگ است گوشتش حرام باشد، اگر میل بدان گیاه کند و خوردن آن، آهو باشد و گوشت او چون گوشت آهو حلال بود. همچنان حق تعالی آن جهان و این جهان و آسمان را با زمین آمیخت و جفت کرد؛ ما که

بچگان این دویم، اگر میل به علم کنیم و قوت ما علم و حکمت باشد حلالی و آسمانی باشیم و اگر میل به خواب و خور و نعم و ملبوسات این جهانی کنیم، حیوانی و زمینی باشیم، مقام ما اسفل السافلین باشد نه اعلیٰ علین.

این نکته رمز اگر بدانی، دانی / هر چیز که در جُستن آنی، آنی

رقصان شو ای قراضه کز اصل اصل کانی / جویای هر چه هستی، می دان که عین آنی» (همان)

۲-۶-۲ کتیبه ششم: صبر و ظفر هر دو دوستان قدیمند (عکس ۶)

عکس ۶ (نگارنده)

این کتیبه در پیشانی دیوار جبهه شرقی به ابعاد ۱۰۰ در ۴۵ سانتی متر نصب شده است.

بیت، منسوب به حافظ است: صبر و ظفر هر دو دوستان قدیمند / بر اثر صبر، نوبت ظفر گوینده بیت معلوم نیست و در منابع پیش از حافظ آمده است؛ در روزگار ما در مورد عدم انتساب این بیت به حافظ مطالبی نوشته شده است؛ محمدرضا ضیا در مورد این بیت و عدم انتساب آن به حافظ نوشته است: «صبر و ظفر هر دو دوستان قدیمند / بر اثر صبر، نوبت ظفر آید. بگذرد این روزگار تلخ تر از زهر / بار دگر روزگار چون شکر آید... این شعر در هیچ یک از چاپ‌های معتبر و نسخ قدیم دیوان حافظ نیامده است. این دو بیت زیبا از «حکیم تبیان» است. نخستین بار مرحوم احمد گلچین معانی در جنگ معانی (چاپ مرکز پژوهشی میراث مکتوب)، ص ۱۱، به این انتساب اشاره کرده است. در عرفات العاشقین (چاپ مرکز پژوهشی میراث مکتوب، جلد دوم ص ۸۵۲)، در بخش «مقدمین»، نیز این دو بیت به همین شاعر نسبت داده شده است. منبع گلچین نیز عرفات بوده است» (ضیا، ۱۳۹۸: <https://t.me/oragheparishan>)

پس از او سید علی میرافضلی ضمن پذیرش اینکه شعر از حافظ نیست در هویت «حکیم تبیان» تشکیک کرده و در یک گمانه‌زنی نوشته است: «حکیم تبیان، نام شاعر گمنامی است که تقی اوحدی بلیانی او را به عالم ادبیات معرفی کرده و دو بیت از اشعار او را که در بعضی منابع متأخر به حافظ هم منسوب است، در تذکره خود آورده (عرفات العاشقین، چاپ میراث مکتوب، ۲: ۸۵۴) و نوشته است: «حکیم تبیان، از استادان قادر نادر ماهری است، در آن سخنوری. اما شعرش نایاب است

صبر و ظفر هر دو دوستان قدیمند / بر اثر صبر، نوبت ظفر آید

بگذرد این روزگار تلخ تر از زهر / باز یکی روزگار چون شکر آید». (میرافضلی، ۱۳۹۹، <https://telegram.me/xatt4>.)

او در ادامه می‌نویسد «بلیانی هیچ اطلاعی در مورد این شاعر به دست نداده است. جستجوهای بنده نیز برای شناسایی این حکیم، به هیچ نتیجه‌ای نرسید. تا آنجا که دیده‌ام، پیش از عرفات العاشقین، هیچ منبعی از این شاعر گمنام نامی نیاورده است. تذکره‌نویسان بعدی نیز با اینکه عرفات العاشقین یکی از مراجع اصلی آن‌ها بوده است، این شاعر را نادیده گرفته‌اند... قدیم‌ترین جایی که دیده‌ام این دو بیت در آن نقل شده، روضه‌الناظر عزیر کاشانی است که مجموعه ارزشمند خود را در ربع اول قرن هشتم گرد آورده و به گمان من، اثر او یکی از منابع مطالعاتی حافظ بوده است. باری، کاشانی در فصل ششم از باب دوم کتابش که به موضوع «دگرگون شدن احوال و به آسانی رسیدن بعد از سختی» اختصاص دارد، دو بیت مذکور را با عنوان «غیره» نقل کرده است (برگ ۸۰ ر) و معنی‌اش این است که جزو اشعار مشهوری

است که نام گوینده‌اش مشخص نیست. همین دو بیت را شرف‌الدین حسینی قزوینی (د. حدود ۷۴۰ ق) نویسنده‌*المعجم فی آثار ملوک/العجم* بی ذکر نام گوینده در کتاب خود آورده است (ص ۲۷۸). اما حدسی که می‌خواهم در مورد حکیم «تبیان» مطرح کنم، ممکن است در بادی امر، پیش پا افتاده به نظر برسد، ولی دور از ذهن نیست. به نظر من، خلق شاعری به اسم «تبیان»، حاصل سوء برداشت یا بدخوانی بلیانی یا منبع اصلی اوست. در همین کتاب *روضه الناظر* که آن را قدیم‌ترین منبع دو بیت منسوب به حکیم تبیان می‌دانیم، بارها از عنوان «بیتان» برای اشعار منتخبی که دو بیت دارند و نام گوینده‌شان مشخص نبوده، استفاده شده است. اینکه اوحدی بلیانی کلمه «بیتان» را «تبیان» خوانده و آن را نام گوینده‌اشناس شعر به حساب آورده باشد، محتمل تواند بود. با توجه به مضمون حکیمانه این قطعه، کلمه «حکیم» را از پیش خود به نام فرضی «تبیان» افزوده تا ذهن‌پر کن باشد. من خودم بنا به سابقه ذهنی، یک‌بار دچار این توهم شدم که شعری نویافته از حکیم تبیان به چنگم افتاده است. (همان) نویسنده در ادامه تصویری از چند «بیتان/ تبیان» *روضه الناظر* را ضمیمه یادداشت خودش کرده است. (همان) با این تفصیل هنوز شاعر این شعر معلوم نیست. و اما فضیلت نهفته در متن کتیبه، «صبر» است که از مهم‌ترین فضایل اخلاقی است و ذیل حکمت عملی قرار می‌گیرد.

۲-۲-۷ کتیبه هفتم: مکن بد به کس گر نخواهی به خویش (عکس ۷)

عکس ۷ (نگارنده)

این کتیبه در پیشانی دیوار جبهه شمالی به ابعاد ۱۰۰ در ۴۵ سانتی‌متر نصب شده است. بیت از رودکی است:
نکو گفت مزدور با آن خدیش / مکن بد به کس گر نخواهی به خویش (رودکی، ۱۳۸۰: ۸۵)
این متن هم از حکمت‌های عملی است که در مورد آن مطالب فراوانی مطرح شده است.

۲-۲-۸ کتیبه هشتم: بنی آدم اعضای یکدیگرند (عکس ۸)

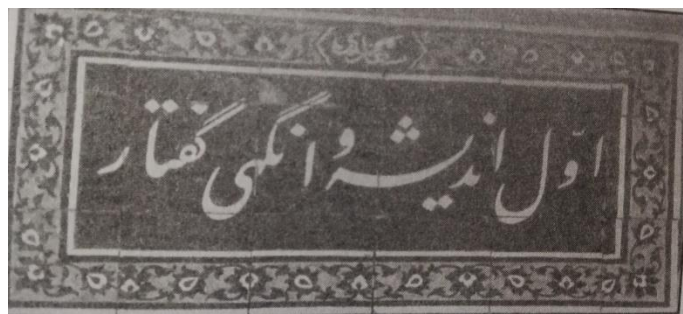

عکس ۸ (نگارنده)

این کتیبه در پیشانی دیوار جبهه غربی به ابعاد ۱۰۰ در ۴۵ سانتی‌متر نصب شده است. مصرعی است از شعر بسیار معروف شیخ اجل سعدی شیرازی:

بنی آدم اعضای یکدیگرند / که در آفرینش ز یک گوهرند
چو عضوی به درد آورد روزگار / دگر عضوها را نماند قرار
تو کز محنت دیگران بی غمی / نشاید که نامت نهند آدمی
دربارهٔ اختلاف ضبط آن با «بنی آدم اعضای یک پیکرند» بحث‌های زیادی شده است. (سعدی، ۱۳۶۹: ۲۶۴-۲۶۵)
فضیلت اخلاقی مواسات با هم‌نوعان که در این متن مطرح شده جزو مهم‌ترین حکمت‌های نظری است که شیخ اجل به زیباترین شکلی در این شعر آن را بیان کرده است.

۲-۲-۹ کتیبهٔ نهم: اول اندیشه وانگهی گفتار (عکس ۹)

عکس ۹ (ذوالفقاری، ۱۳۸۵: ۸۸)

این کتیبه در پیشانی دیوار جبهه شرقی به ابعاد ۱۰۰ در ۴۵ سانتی متر نصب شده است.
این مصرع هم از امثال سائر است که در دیباچهٔ گلستان بی‌خزان شیخ اجل آمده است. (همان: ۵)
هر که گردن به دعویٰ افرازد / خویشتن را به گردن اندازد
سعدی افتاده‌ایست آزاده / کس نیاید به جنگ افتاده
اول اندیشه وانگهی گفتار / پای‌بست آمده‌ست و پس دیوار
اندیشهٔ قبل از گفتار از مهم‌ترین فضایل اخلاقی است که ذیل حکمت عملی قرار می‌گیرد و آنقدر مهم است که امام علی علیه‌السلام تفاوت عاقل و احمق را در به کارگیری اندیشه پیش از گفتار یا عدم به کارگیری آن دانسته و فرموده است: «لِسَانُ الْعَاقِلِ وَرَاءَ قَلْبِهِ، وَقَلْبُ الْأَحْمَقِ وَرَاءَ لِسَانِهِ: زبان خردمند آن سوی دل اوست و دل بی‌خرد آن سوی زبانش. (نهج‌البلاغه، حکمت ۳۹: ۸۱۲-۸۱۳) شریف رضی در مورد این حکمت گفته است: «این از معانی عجیب و شریف است. مراد این است که عاقل زبان نمی‌گشاید مگر پس از آنکه با اندیشه و فکر خود مشورت کند و بی‌خرد، سخنان بیهوده‌اش بر فکر و تأمل و اندیشه‌اش پیشی گیرد. گویی زبان عاقل، تابع دل اوست و دل احمق، تابع زبان اوست.» (همان)

۲-۲-۱۰ کتیبهٔ دهم: هر که خود را شناخت مرد آنست (عکس ۱۰)

عکس ۱۰ (نگارنده)

این کتیبه در پیشانی دیوار جبهه شرقی به ابعاد ۱۰۰ در ۴۵ سانتی متر نصب شده است. بیت از سنایی است: اندرین ره که راه مردان است / هر که خود را شناخت مرد آنست (لغت نامه دهخدا ذیل مرد) هر چند بیت بر وزن حدیقه است ولی آن را در این کتاب نیافتم (سنایی، ۱۳۶۸) در متن کتیبه یکی از مهم ترین مراحل سیر و سلوک که خودشناسی است و از فضایل اخلاقی ارجمندی است که ذیل حکمت نظری قرار می گیرد مطرح شده است.

۲-۲-۱۱ کتیبه یازدهم: علم و حکمت کمال انسان است (عکس ۱۱)

عکس ۱۱ (نگارنده)

این کتیبه در پیشانی دیوار جبهه شمالی به ابعاد ۱۰۰ در ۴۵ سانتی متر نصب شده است. بیت از سنایی است: خشم و شهوت جمال حیوان است / علم و حکمت کمال انسان است (لغت نامه دهخدا ذیل خشم) هر چند بیت بر وزن حدیقه است ولی آن را در این کتاب نیافتم (سنایی، ۱۳۶۸) در این بیت هم با صراحت به حکمت اشاره شده و آن را هم باید ذیل همین فضیلت به شمار بیاوریم.

۲-۲-۱۲ کتیبه دوازدهم: بال و پر مرغ جانها همت است (عکس ۱۲)

عکس ۱۲ (نگارنده)

این کتیبه در پیشانی دیوار جبهه شمالی به ابعاد ۱۰۰ در ۴۵ سانتی متر نصب شده است. بیت از عطار است: منطق ملک جهانها همت است / بال و پر مرغ جانها همت است (لغت نامه دهخدا ذیل پر) هر چند این بیت بر وزن منطق الطیر است ولی در این کتاب نیست. (عطار، ۱۳۸۳) همت که در این کتیبه از آن سخن به میان آمده ذیل حکمت عملی قرار دارد.

۲-۲-۱۳ کتیبه سیزدهم: میازار موری که دانه کش است / که جان دارد و جان شیرین خوش است (عکس ۱۳)

عکس ۱۳ (ذوالفقاری، ۱۳۸۵: ۹۰)

این کتیبه در پیشانی دیوار جبهه غربی به ابعاد ۱۰۰ در ۴۵ سانتی متر نصب شده است. بیت از حکیم فردوسی است برای ملاحظه اختلاف ضبط آن با «مکش مورکی را که دانه کش است / که او نیز جان دارد و جان خوش است» (ر. ک ذوالفقاری، ۱۳۸۹: ۲۷-۱۵) کم آزاری از فضایل مهم اخلاقی است و آن هم ذیل حکمت عملی قرار دارد و آنقدر مهم است که حافظ رستگاری جاوید را در کم آزاری دانسته و گفته است: دلش به ناله میازار و ختم کن حافظ / که رستگاری جاوید در کم آزاریست (حافظ، ۱۳۹۶: ۱۱۳)

۲-۲-۱۴ کتیبه چهاردهم: جهان را همه چون تن خویش خواه (عکس ۱۴)

عکس ۱۴ (ذوالفقاری، ۱۳۸۵: ۹۱)

این کتیبه در پیشانی دیوار جبهه غربی به ابعاد ۱۰۰ در ۴۵ سانتی متر نصب شده است. بیت از فردوسی است: بدو گفت شو دور باش از گناه / جهان را همه چون تن خویش خواه (فردوسی، ۱۳۶۱، ج ۳: ۲۰۶۰) حکیم فردوسی در این بیت حکمتی اثرگذار را درج کرده است؛ در مصرع نخست می گوید از گناه پرهیز کن؛ در مصرع دوم مشوق این پرهیزگاری را دانش یکی بودن با جهان دانسته است. کدام گناه است که دودش به چشم خود گناه کار نرود پیش از آنکه در جهان پیرامون او اثر بگذارد؟ این حکمت نظری بالغه را حکیم طوس به نحوی مطرح ساخته است که با خواندن و شنیدن آن مخاطب اهل دل وارد وادی حکمت عملی می شود.

۲-۲-۱۵ کتیبه پانزدهم: ستون خرد بردباری بود (عکس ۱۵)

عکس ۱۵ (نگارنده)

این کتیبه در پیشانی دیوار جبهه غربی به ابعاد ۱۰۰ در ۴۵ سانتی متر نصب شده است. بیت از حکیم فردوسی است: ستون خرد بردباری بود / چو تیزی کنی تن به خواری بود (همان، ج: ۴، ۱۹۸۴) دانستن اینکه بردباری مایه قوام و قیام خرد و عقل است و عمل به این دانش، حکمت را از هر دو سوی نظری و عملی در بر دارد.

۲-۲-۱۶ کتیبه شانزدهم: به فرهنگ باشد روان تندرست (عکس ۱۶)

عکس ۱۶ (نگارنده)

این کتیبه در پیشانی دیوار جبهه غربی به ابعاد ۱۰۰ در ۴۵ سانتی متر نصب شده است. بیت از حکیم فردوسی است: گهر بی هنر زار و خوارست و سست / به فرهنگ باشد روان تندرست (همان، ج: ۵، ۲۱۲۳) منظور از هنر در شاهنامه معمولاً فضیلت‌های اخلاقی است؛ وقتی کنیزکان رودابه او را شتمات و سرزنش کردند و گفتند تو خواستگاران فراوانی از ایران و جهان داری چرا دل بسته کسی شده‌ای که حتی پدرش به دلیل سپیدی موی و بدشگونی مدت‌ها او را در کوه رها کرده است؟ رودابه در پاسخ آنها گفت: بر او مهربانم نه بر روی و موی / به سوی هنر گشتمش مهرجوی (فردوسی، ۱۳۸۶: ۹۸) و منظور از هنر در اینجا فضایل اخلاقی است. در بیت نقش بسته بر کتیبه هم حکیم طوس گفته است گوهر و نَسَب بدون داشتن هنر (فضایل اخلاقی) بی ارزش است و روان سالم با فرهنگ است که پایدار می ماند.

۲-۲-۱۷ کتیبه هفدهم: زمانی میاسای از آموختن / اگر جان همی خواهی افروختن

عکس ۱۷ (نگارنده)

این کتیبه در پیشانی دیوار جبهه غربی به ابعاد ۱۰۰ در ۳۰ سانتی متر نصب شده است. بیت از فردوسی است (فردوسی، ۱۳۸۸، ج: ۴، ۱۷۴۳)

فراخواندن مخاطب به حکمت نظری در این کتیبه پیامی است که مورد نظر است.

۲-۲-۱۸ کتیبه هجدهم: ز نیرو بود مرد را راستی / ز سستی دروغ آید و کاستی

عکس ۱۸ (نگارنده)

این کتیبه در پیشانی دیوار جبهه شرقی به ابعاد ۱۰۰ در ۳۰ سانتی متر نصب شده است.

بیت از فردوسی است (همان، ج ۵: ۲۰۵۶)

نیروی مطرح شده در این بیت یادآور آن سخن معروف نبی گرامی اسلام است که فرموده: أَشَجَعُ النَّاسِ مَنْ غَلَبَ هَوَاهُ: شجاع‌ترین مردم، کسی است که بر هوس خود چیره شود (محمدری شهری، ۱۳۸۶، ج ۱۳: ۷۶). بنابراین فضیلت اخلاقی مطرح شده در این کتیبه شجاعت است.

۲-۲-۱۹ کتیبه نوزدهم: از امروز کاری به فردا ممان (عکس ۱۹)

عکس ۱۹ (نگارنده)

این کتیبه در پیشانی دیوار جبهه شرقی به ابعاد ۱۰۰ در ۴۵ سانتی متر نصب شده است.

بیت از فردوسی است: از امروز کاری به فردا ممان / که داند که فردا چه گردد زمان (همان، ج ۱: ۲۷۳)

وفای به عهد که در این کتیبه مطرح شده از فضایل اخلاقی مهمی است که ذیل حکمت عملی قرار دارد.

۲-۲-۲۰ کتیبه بیستم: هنر نزد ایرانیان است و بس (عکس ۲۰)

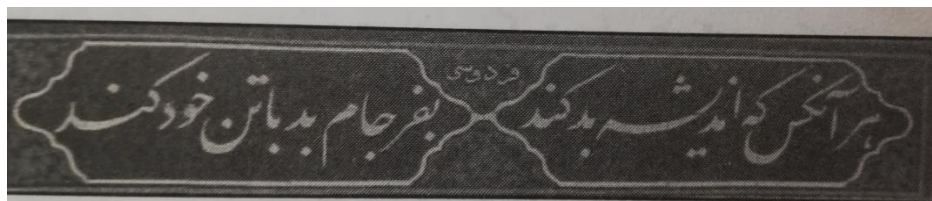

عکس ۲۰ (نگارنده)

این کتیبه در پیشانی دیوار جبهه شرقی به ابعاد ۱۰۰ در ۴۵ سانتی متر نصب شده است.

بیت از فردوسی است: هنر نزد ایرانیان است و بس / ندارند شیر ژیان را به کس (همان، ج ۴: ۱۹۴۵)
گفتیم منظور از هنر در شاهنامه معمولاً فضایل اخلاقی است؛ در اینجا حکیم طوس به صراحت در مصرع دوم منظور خود را از هنر، شجاعت دانسته است.

۲-۲-۲۱ کتیبه بیست و یکم: هر آنکس که اندیشه بد کند / به فرجام بد باتن خود کند (عکس ۲۱)

عکس ۲۱ (ذوالفقاری، ۱۳۸۵: ۹۵)

این کتیبه در پیشانی دیوار جبهه شرقی به ابعاد ۱۰۰ در ۳۰ سانتی متر نصب شده است.
بیت از فردوسی است (همان، ج ۵: ۲۰۰۳)
فضیلت نیک اندیشی و پرهیز از بداندیشی که در این کتیبه مطرح شده از فضایل اخلاقی ارجمندی است که ذیل حکمت نظری جا دارد.

۲-۲-۲۲ کتیبه بیست و دوم: عقل ها را عقل ها یاری دهد (عکس ۲۲)

عکس ۲۲ (نگارنده)

این کتیبه در پیشانی دیوار جبهه غربی به ابعاد ۱۰۰ در ۴۵ سانتی متر نصب شده است.
بیت از مثنوی است. (مولوی، ۱۳۷۵: ۱: ۶۵)
پیام نهفته در متن کتیبه اهمیت مشاوره و یاری گرفتن از عقل و اندیشه دیگران را گوشزد کرده است که از آداب حکمت نظری است.

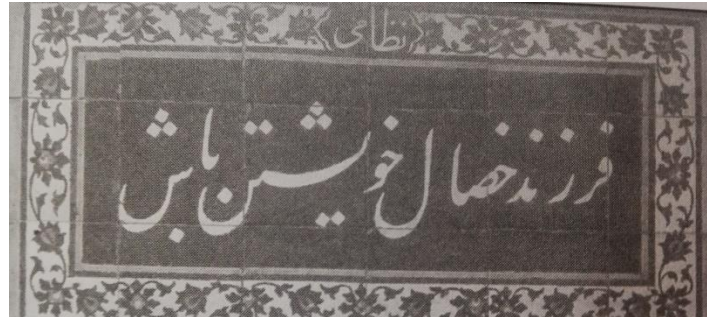
۲-۲-۲۳ کتیبه بیست و سوم: از مکافات عمل غافل مشو (عکس ۲۳)

عکس ۲۳ (نگارنده)

این کتیبه در پیشانی دیوار جبهه شرقی به ابعاد ۱۰۰ در ۴۵ سانتی متر نصب شده است. علامه دهخدا در امثال و حکم بیت «از مکافات عمل غافل مشو/ گندم از گندم بروید جو ز جو را» از مولوی دانسته ولی آن را در آثار مولوی نیافتیم. (دهخدا، ۱۳۷۴: ج ۳: ۱۳۲۶) ایشان در لغت‌نامه نیز این بیت را آورده است. (دهخدا، لغت‌نامه، ذیل گندم و ذیل مکافات) هشدار می‌دهد که در این متن به هوشیاری و غافل نشدن از نتایج اعمال آمده است در ذیل حکمت عملی قرار می‌گیرد.

۲-۲-۲۴ کتیبه بیست و چهارم: فرزند خصال خویشان باش (عکس ۲۴)

عکس ۲۴ (ذوالفقاری، ۱۳۸۵: ۹۷)

این کتیبه در پیشانی دیوار جبهه شرقی به ابعاد ۱۰۰ در ۴۵ سانتی متر نصب شده است. بیت از نظامی است که در منظومه لیلی و مجنون در نصیحت فرزندش محمد گفته است: چون شیر به خود سپه شکن باش/ فرزند خصال خویشان باش (نظامی، ۱۳۶۶: ۴۵۶) خصلتی که در این متن از آن سخن به میان آمده فضایل اخلاقی است که مخاطب باید در خود پرورش دهد و به آنها افتخار کند نه به اجداد و مناسبات ظاهری و زودگذر.

۲-۲-۲۵ کتیبه بیست و پنجم: کوشا باشید تا آبادان باشید (عکس ۲۵)

عکس ۲۵ (نگارنده)

این کتیبه در پیشانی دیوار جبهه شرقی به ابعاد ۱۰۰ در ۴۵ سانتی متر نصب شده است. علامه دهخدا این عبارت را جزو امثال دانسته است بدون اینکه گوینده آن را ذکر کند. (لغت‌نامه ذیل آبادان و ذیل کوشا) آبادانی و پرهیز از ویرانی نتیجه حکمت عملی است؛ آدمی با کوشش و تمرین می‌تواند فضایل اخلاقی را در خود نهادینه کند و همواره در پرتو آنها سرزنده و شاداب به نظر بیاید.

۲-۲-۲۶ کتیبه بیست و ششم: هر چیز به خرد نیازمند است و خرد به آزمون (عکس ۲۶)

عکس ۲۶ (نگارنده)

این کتیبه در پیشانی دیوار جبهه غربی به ابعاد ۱۰۰ در ۴۵ سانتی متر نصب شده است. این عبارت منسوب است به اردشیر بابکان. (برای توضیح بیشتر ر.ک ذوالفقاری، ۱۳۸۵: ۱۰۰) این عبارت حکمت عملی را مطرح کرده است و هرچند همه چیز با حکمت نظری روشن می شود ولی همین حکمت نظری در عمل و امتحان است که جوهر خود را نشان خواهد داد.

۲-۲۷ کتیبه بیست و هفتم: توانا بود هر که دانا بود / ز دانش دل پیر برنا بود (عکس ۲۷)

عکس ۲۷ (نگارنده)

این کتیبه در سردر ورودی دارالفنون با فاصله کمی از پشت بام (۳۰ سانتی متر) داخل خیابان ناصرخسرو قرار دارد. کتیبه به ابعاد ۶۸۰ در ۷۳ سانتی متر با خط نستعلیق بر روی کاشی اجرا شده است. این بیت بلندبالای حکیم فردوسی در دیباچه شاهنامه قرار دارد. (فردوسی، ۱۳۸۸: ج ۱: ۴) حکمت بلندی که در این بیت نهفته است یادآور این سخن از امام علی علیه السلام است: الْعِلْمُ سُلْطَانٌ مَنْ وَجَدَهُ صَالِحًا بِهِ وَ مَنْ لَمْ يَجِدْهُ صَالِحًا عَلَيْهِ يَعْنِي دَانِسٌ، سلطنت و قدرت است، هر که آن را بیابد با آن یورش برد و پیروز شود، و هر که آن را نیابد بر او یورش برند و مغلوب گردد. (ابن ابی الحدید، ج ۲۰: ۳۱۹) فضیلت مطرح شده در این کتیبه هم در ذیل حکمت نظری و عملی واقع است.

نتیجه گیری

بررسی متن کتیبه های مدرسه دارالفنون حاکی از آن است که از بین ۲۷ کتیبه که درباره فضایل اخلاقی سخن گفته اند، متن دو کتیبه فضیلت اخلاقی شجاعت را مطرح ساخته و متن ۲۵ کتیبه دیگر فضیلت اخلاقی حکمت را در ۲ شاخه نظری و عملی مطرح کرده اند. بجز ۲ کتیبه که متن آن ها از آیات کلام الله مجید است مابقی کتیبه ها سخنان بزرگان فرهنگی ایران است. و از این گروه بیشترین سهم را حکیم فردوسی دارد و این نکته نشان دهنده آن است که انتخاب کننده متن کتیبه ها گویا فضیلت اخلاقی حکمت را بیش از سایر فضیلت ها در نظر داشته و خواسته است آن را بر دیوارهای مدرسه دارالفنون در قالب کتیبه نصب کند تا چشم و ذهن و زبان مخاطبان را متوجه خود سازد. در پایان آشکار شد که این کتیبه ها، افزون بر جنبه های زیبایی شناختی و تاریخی، حامل پیام های عمیق اخلاقی و آموزشی بوده اند. کتیبه ها می توانند به عنوان رسانه ای ارزشمند برای انتقال فضایل اخلاقی، فرهنگ سازی و تقویت هویت فرهنگی در محیط های آموزشی مورد

استفاده قرار گیرند. پیشنهاد می‌شود که در طراحی و ساخت مدارس و دانشگاه‌های امروزی، بازآفرینی کتیبه‌هایی با مضامین اخلاقی و فرهنگی در اولویت قرار گیرد. این اقدام می‌تواند فضایی الهام‌بخش ایجاد کند که در آن ارزش‌هایی همچون صداقت، عدالت، علم‌دوستی و احترام به دیگران ترویج شود و به شکل‌گیری شخصیت دانشجویان و دانش‌آموزان کمک کند. چنین رویکردی، پیوند میان سنت‌های ارزشمند گذشته و نیازهای آموزشی و فرهنگی امروز را تقویت خواهد کرد.

منابع و مآخذ

- ۱) قرآن کریم، همراه با ترجمه، توضیحات و واژه‌نامه، بهاء‌الدین خرمشاهی، (۱۳۷۴)، تهران: نیلوفر.
- ۲) نهج‌البلاغه: مجموعه خطبه‌ها، نامه‌ها و کلمات قصار امام علی بن ابیطالب علیه‌السلام، گردآورنده شریف رضی، ترجمه عبدالمحمد آیتی، (۱۳۷۷)، تهران: دفتر نشر فرهنگ اسلامی و بنیاد نهج‌البلاغه.
- ۳) ابن ابی‌الحدید، شرح نهج‌البلاغه، جلد ۲۰.
- ۴) ارسطو، (۱۳۹۰)، اخلاق نیکوماخوس، ترجمه محمدحسن لطفی تبریزی، تهران: طرح نو.
- ۵) اسدی طوسی، علی بن احمد، (۱۳۵۴)، گرشاسب‌نامه، به اهتمام حبیب یغمایی، چاپ دوم، تهران: کتابخانه طهوری.
- ۶) برون، ادوارد، (۱۳۳۹)، از سعدی تا جامی، تاریخ ادبی ایران از نیمه قرن هفتم تا آخر قرن نهم هجری عصر استیلای مغول و تاتار، ترجمه و حواشی به قلم علی‌اصغر حکمت، چاپ دوم، تهران: کتابخانه ابن سینا.
- ۷) حافظ، شمس‌الدین محمد، (۱۳۹۶) دیوان، به کوشش بهاء‌الدین خرمشاهی، هاشم جاوید. تهران: فرزانه.
- ۸) حکمت، علی‌اصغر، (۱۳۷۹)، ره‌آورد حکمت: شرح مسافرت‌ها و سفرنامه‌های میرزا علی‌اصغرخان حکمت‌شیرازی/به اهتمام محمد دبیرسیاقی، تهران: انجمن آثار و مفاخر فرهنگی.
- ۹) دبیر سیاقی، محمد، (۱۳۷۸)، کشف‌الابیات شاهنامه فردوسی، تهران: مؤسسه انتشارات مدبر.
- ۱۰) دهخدا، علی‌اکبر، (۱۳۷۴)، امثال و حکم، ۴ جلد، چاپ هشتم، تهران: امیرکبیر.
- ۱۱) دهخدا، علی‌اکبر، (۱۳۷۷)، لغت‌نامه، ۱۵ جلد+ مقدمه، چاپ دوم دوره جدید، تهران: مؤسسه انتشارات و چاپ دانشگاه تهران.
- ۱۲) ذوالفقاری، داریوش (۱۳۸۵)، «پژوهشی در کتیبه‌های مدرسه دارالفنون»، جمعی از پژوهشگران، مجموعه مقالات متون و کتیبه‌های دوران اسلامی، تهران: سازمان میراث فرهنگی و گردشگری، صص ۷۴-۱۱۲.
- ۱۳) ذوالفقاری، داریوش، (۱۳۸۹) «نقد بلاغی بیت معروفی از شاهنامه»، کهن‌نامه ادب فارسی، سال اول، شماره دوم، صص ۱۵-۲۷.
- ۱۴) رودکی، جعفر بن محمد، (۱۳۸۰)، دیوان شعر، پژوهش، تصحیح و شرح جعفر شعار، چاپ دوم، تهران: نشر قطره.
- ۱۵) سعدی، مصلح‌الدین، (۱۳۶۹)، گلستان سعدی، تصحیح و توضیح غلامحسین یوسفی، تهران: انتشارات خوارزمی
- ۱۶) سعدی، مصلح‌الدین، (۱۳۸۵)، کلیات سعدی، به تصحیح محمدعلی فروغی، تهران: هرمس.
- ۱۷) سلطان ولد، بهاء‌الدین محمد بن جلال‌الدین محمد بلخی، (۱۳۶۷)، معارف، به کوشش نجیب مایل هروی، تهران: انتشارات مولی.
- ۱۸) سنایی غزنوی، ابوالمجد مجدود بن آدم، (۱۳۶۸)، حقیقه‌الحقیقه و شریعه‌الطریقه، تصحیح و تحشیه مدرس رضوی، چاپ سوم، تهران: انتشارات دانشگاه تهران.
- ۱۹) ضیاء، محمدرضا، (۱۳۹۸)، «بگذرد این روزگار تلخ‌تر از زهر»، <https://t.me/oragheparishan>
- ۲۰) فردوسی، ابوالقاسم، (۱۳۶۱)، شاهنامه، به کوشش محمد دبیر سیاقی، چاپ سوم، ۶ جلد در ۳ مجلد، تهران: علمی.

- ۲۱) فردوسی، ابوالقاسم، (۱۳۸۶)، شاهنامه، از روی چاپ مسکو، چاپ سوم، تهران: هرمس.
- ۲۲) فردوسی، ابوالقاسم، (۱۳۸۸)، شاهنامه، به کوشش جلال خالقی مطلق، چاپ دوم، تهران: مرکز دایرةالمعارف بزرگ اسلامی.
- ۲۳) قاضیها، فاطمه، (۱۳۶۸)، «دارالفنون»، مجله گنجینه، شماره ۲، صص ۱۱۹-۱۴۳.
- ۲۴) محمدی ری شهری، (۱۳۸۶)، میزان الحکمه، ج ۱۳، قم: دارالحديث.
- ۲۵) مرقی کاشانی، حکیم افضل الدین محمد (بابا افضل)، (بی تا)، دیوان شعر، بررسی، مقابله و تصحیح از مصطفی فیضی و دیگران، کاشان: انتشارات اداره فرهنگ و هنر.
- ۲۶) مولوی، جلال الدین، (۱۳۷۵)، مثنوی معنوی، تصحیح رینولد نیکلسون، ۶ جلد جیبی، تهران: انتشارات توس.
- ۲۷) میرافضلی، سید علی، (۸ مهر ۱۳۹۹) «هر چیز که در جستن آنی (یک حکمت کهن پارسی)»
[https:// telegram .me/ xatt 4](https://telegram.me/xatt4)
- ۲۸) نظامی گنجوی، یوسف بن الیاس، (۱۳۶۶) کلیات خمسه، چاپ پنجم، تهران: انتشارات امیرکبیر.
- ۲۹) وزیری، سعید، (۱۳۸۳)، آشنایی با دارالفنون، تهران: وزارت آموزش و پرورش، پژوهشکده تعلیم و تربیت.
- ۳۰) یغمایی، اقبال، (۱۳۷۶)، مدرسه دارالفنون، تهران: انتشارات سروا.

Abstract

Manifestation of Ethical Virtues in the Inscriptions of Dar al-Fonoon School

Dariush Zolfaghri^۱

inscriptions contain the texts of ۲۱ inscriptions, among which ۳۱ Dar al-Funoon school contains Quranic verses, poems and short sayings with moral content. In addition to the decorative role, these inscriptions have had the function of conveying messages, and the goal of the creators has been to convey moral concepts to the audience by exposing these texts to continuous exposure, so that they are gradually engraved in the minds, reflected on, and put into practice. This article deals with the analysis of the texts of Dar al-Funoon inscriptions from the point of view of moral virtues. The work method includes field studies for documenting and photographing the inscriptions and then analyzing their content based on library studies. The basis of the analysis is the moral principles taken from Islamic sources, including the Holy Quran, Prophetic tradition and moral books. In this research, four main moral virtues, i.e. chastity, courage, wisdom and justice, have been used as a conceptual framework. Also, the appearance characteristics of the inscriptions and their sources are stated and the position of each inscription in one of these four ethical categories is investigated. This article tries to clarify the role of inscriptions in strengthening moral values and their influence on the general culture of the audience.

Keywords: Dar al-Funoon school , Inscription, moral virtues

^۱ Member of the faculty of the Research Institute of Cultural Heritage and Tourism. d.zolfaghari^{۱۱۸۵}@richt.ir